

Михайло БОЙЧАК, Римма ЛЯКІНА

ЛІКАРІ КИЇВСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ШПИТАЛЮ (ПЕРША ТРЕТИНА ХІХ ст.) Життєписні причинки

Служба всіх підрозділів Київського військового шпиталю в першій третині ХІХ ст. – тоді одного з чотирьох найбільших у країні – була надзвичайно напруженою і вимагала від персоналу граничної самовідданості. Пригадаймо лише, що на цей час припадають війни з Наполеоном, численні воєнні кампанії проти Туреччини, Польське повстання (1830 – 1831) тощо. Шпиталь постійно переповнювали хворі та поранені. Своїх приміщень, а були це дерев'яні бараки, не вистачало, доводилось займати сиротинець, флігелі царського палацу, винаймати приміщення в приватних садибах (у дійсного статського радника Ушакова, у княгині Іпсиланті, у мешканця Печерська Собачкіна та ін.).

Діяльність шпиталю контролювали київські військові губернатори, коменданти Печерської фортеці та інші офіційні особи. Саме їхні рапорти, донесення та інші документи, виявлені нами в київських архівах, містять відомості про лікарів, що працювали в цьому військовому лікувальному закладі. Серед них було й кілька випускників Києво-Могилянської академії. Так, 10 квітня 1806 р. до Київського військового шпиталю направили служити Степана Федоровича Берлинського. Він народився в рік, коли було відкрито цей шпиталь (1755), в сім'ї священика Михайлівської церкви

села Нова Слобідка Путивльського повіту Курської губернії. Своє навчання, а потім і службу, пов'язав, як і його молодший брат – майбутній відомий історик Максим Берлинський, з Києвом. Сімнадцятирічним юнаком Степан Берлинський приїхав до Києва і протягом 1773 – 1778 рр. пройшов курс навчання в Академії „від початкових класів, включно з філософією”. Києво-Могилянська академія дала йому чудову гуманітарну освіту і, що дуже важливо, добре знання латини – міжнародної мови медиків. У 1777 р. С.Берлинський разом з багатьма найкращими випускниками Академії виявив бажання продовжити студії вже в царині медицини й поїхав учитися до Московського головного шпиталю¹.

Згідно з послужним списком, його медична діяльність розпочалася в 1778 р. Чин статського радника одержав 19 січня 1818 р. У документах шпиталю за 1827 р. він значиться як штаб-лікар². Того ж року за старанну бездоганну вислугу 20 років імператор надав ординаторові, штаб-лікареві шпиталю, статському радникові С.Берлинському половинний пансіон – 750 крб. на рік³. У той час мешкав із сім'єю в одному зі старих, тоді ще дерев'яних флігелів шпиталю, який раз у раз потребував ремонту, бо давно вже відслужив своє⁴.

10 травня 1830 р. Київський військовий шпиталь відвідав з черговим інспекторським візитом комендант Печерської фортеці полковник Гебель. У рапорті київському військовому губернаторові генерал-лейтенантові Княжину він відзначав: „...Щодо нагляду кожен ревно виконує свої службові обов'язки. Хворих там медичні чиновники лікують невтомно”. Така оцінка роботи лікарів шпиталю, безперечно, стосується й С.Берлинського. Помер С. Берлинський у 1832 р.⁵. В архівах збереглися документи, які свідчать, що в 40-х рр. його вдова Пелагея Петрівна Берлинська доживала віку у власному будинку на Печерську, в парафії Ольгинської церкви разом з дочкою Любов'ю Степанівною⁶.

На початку ХІХ ст. на службу до шпиталю став ще один колишній випускник Києво-Могилянської академії – Михайло Семенович Гляди́ковський. Він народився 1770 р. в Києві, на Подолі, в сім'ї священника церкви Покрова Божої Матері Семена Григоровича. Як і його батько з дідом, Михайло Гляди́ковський учився в „латинських школах Академії”. У 1783 – 1788 рр. він пройшов навчальний курс „від початкових класів до риторики”, відтак звернувся до київського митрополита Самуїла з проханням відпустити його з Академії з атестатом, щоб присвятити життя медичній науці. На це митрополит у своїй резолюції розпорядився: „Прохачеві дати з Академії атестат, у якому написати, щоб він з'явився до Медичної колегії, ніде не тиняючись”. У атестаті зазначили, що Михайло Гляди́ковський „навчався з неабиякими успіхами, поводився гідно”⁷. Закінчивши Санкт-Петербурзьку медико-хірургічну академію, М.Гляди́ковський служив,

очевидно, в одному з полкових лазаретів. У 1810 р. він жив уже в Києві і був головним лікарем Київського військового шпиталю. Судячи з того, що свого сина Михайла він хрестив у 1812 р. на Печерську в церкві Св. Володимира, його родина належала до цієї парафії⁸. Зберігся заповіт надвірного радника, головного лікаря Київського військового шпиталю М.Гляди́ковського, що його він склав у 1821 р. Заповідач призначив опікуном своїх малолітніх дітей друга – лікаря, колезького асесора Є.П.Руди́ковського⁹. Скільки він ще після цього прожив – важко сказати, але головним лікарем у 1823 р. значиться вже статський радник Іван Кнот¹⁰.

22 січня 1812 р. до Київського військового шпиталю скерували лікаря Меленкова. Документальних відомостей про нього пощастило виявити небагато. Народився він, можливо, на початку 60-х рр. ХVІІІ ст. На медичну службу вступив у 1788 р., тож міг бути учасником усіх воєнних кампаній, які вела російська армія в кінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. 26 березня 1826 р. він одержав чин колезького радника. Наступного року значився ще в списку лікарів військового шпиталю. Тоді ж за вислугу років йому надано пансіон – 600 крб. на рік¹¹.

Війна з Наполеоном у 1812 р. значно збільшила кількість хворих у шпиталі. Не вистачало медичного персоналу. На пропозицію київського військового губернатора, генерала від інфантерії Милорадовича до шпиталю направлено штаб-лікаря Києво-Могилянської академії Християна Георгійовича Бунге. Він прослужив у ньому до кінця грудня 1812 р. За свою безвідмовну службу у воєнний час був нагороджений у 1814 р. бронзовою медаллю на стріч-

Київський військовий шпиталь. Сучасний вигляд

ці ордена Св. Володимира. Х.Бунге народився 1773 р. в Києві в лютеранській сім'ї Георга-Фрідріха Бунге, який був власником першої вільної аптеки на Подолі (її він успадкував від тестя Йогана Гейтера).

Бунге дістав ґрунтовну домашню освіту, вчили його приватні вчителі, а медичні знання він здобув у Санкт-Петербурзькій медико-хірургічній академії в 1792 – 1796 рр. Щоб завершити освіту, поїхав за кордон, студіював медицину в Єнському університеті. У 1798 р. захистив дисертацію „Про епідемічні хвороби в Києві” і отримав диплом доктора медицини. Повернувшись до Києва, служив лікарем у Києво-Могилянській академії. У 1832 р. одержав чин колезького радника й відзнаку за тридцятирічну бездоганну службу. Вийшовши 1835 р. у відставку, не полишав приватної практики й наукової діяльності. У 1843 р. Х.Бунге

написав брошуру „Спостереження за холерною епідемією в Київському військовому шпиталі”. Це свідчить про те, що Х.Бунге підтримував зв'язок зі шпиталем багато років.

Родина Х.Бунге мала в Києві кілька садиб. Одна з них була на Печерську на Кловській (Липській) вулиці поряд з великою садибою генерал-майорші Катерини Миколаївни Давидової – матері декабриста, яку добре знали члени сім'ї лікаря”¹².

З 1 травня 1815 р. почалась служба в Київському військовому шпиталі Самійла Григорівича. Початок його медичної діяльності припадає на 1786 р. Отже, на час приходу до шпиталю цей лікар мав уже тридцятирічний службовий стаж. Звання штаб-лікаря й чин колезького радника отримав у березні 1823 р. За 35-річну бездоганну службу його було нагороджено відзнакою і орденом Св.Володимира 4-го ступеня, а також надано йому пансіон – 600 крб. на рік¹³. У 1831 р., коли групу лікарів шпиталю пред-

ставили до нагороди за пильну працю й самовідданість у припиненні епідемії холери в Києві, Самійло Григорович одержав подарунок¹⁴.

Лікар Гаврило Федорович Грушинський розпочав виконання своїх обов'язків у Київському військовому шпиталі 7 вересня 1817 р. Оскільки на медичній службі він перебував з 1790 р., можна, очевидно, припустити, що його не оминули тогочасні війни. Чин колезького радника він одержав 26 березня 1826 р., тоді його медична діяльність тривала вже 35 років. У документах за 1827–1828 рр. Г.Грушинський ще значиться в списках лікарів шпиталю, у 1827 р. за вислугу років йому надано пансіон – 600 крб. на рік¹⁵. Сім'я цього лікаря мешкала на Печерську у власному будинку, флігель якого часто здавала військовим¹⁶. Помер Г.Грушинський у 1829 р.¹⁷.

У 1818 р. на службу до Київського військового шпиталю вступила непересічна людина, чудовий лікар Євстафій (Остап) Петрович Рудиковський (1784 – 1851). Випускник Києво-Могилянської академії (1806) і Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії (1810), він був призначений лікарем до Томського піхотного полку, у 1814 р. дістав посаду штаб-лікаря в цьому ж полку. Учасник війни 1812 р. і здобуття Парижа в 1814 р. Брав участь у походах і боях: з 6 квітня 1812 р. – під Смоленськом, з 26 серпня 1812 р. – під Бородіном, з 12 листопада 1812 р. – під Малооярославцем, у 1813 р. – під Крисподем, з 19 листопада 1813 р. – під фортецею Модлан, з 1814 р. – в герцогстві Варшавському, у 1815 р. – в Силезії, Баварії, Франції. Живучи в Парижі, переймав лікарський досвід у відомій терапевтичній клініці Жана-Ніколаса Корвізара, практично опанував новий на той час метод обстеження

– перкусією¹⁸. У 1812 р. йому надано чин надвірного радника зі старшинством.

Є.Рудиковського добре знали в Києві, куди він повернувся лише в 1815 р.¹⁹. За архівними даними, до шпиталю його перевели щойно 28 жовтня 1818 р. у зв'язку з хворобою. Можливо, до 1818 р. він служив в одній з військових частин, розміщених у Києві. За згодою Київського приказу громадської опіки лікував хворих у лікарнях цього приказу. Одночасно працював у міській і психіатричній лікарнях. Є.Рудиковський мав великий авторитет серед населення Києва як досвідчений хірург. Працюючи в шпиталі й міській лікарні, він одним з перших почав виконувати складні хірургічні операції²⁰.

Відома літературна творчість Є.Рудиковського. Він писав українською і російською мовами вірші, казки, байки, пісні та інші твори. Мав дружні взаємини з М.Максимовичем, був знайомий із сім'єю генерала М.Раєвського, у якого зустрічався з багатьма декабристами (Трубецьким, Лорером, Поджіо та ін.) і Грибоєдовим²¹. Супроводив генерала М.Раєвського в подорожі Кримом і Кавказом разом з О.Пушкіним²². Поет хворів тоді на малярію і лікував його Є.Рудиковський.

Перебуваючи у Кисловодську, О.Пушкін, дізнавшись про поетичні спроби Є.Рудиковського, написав на нього таку епіграму:

*Аптеку позабудь ты
для венков лавровых –
И не мори больных,
Но усыпляй здоровых.*

Дослідник історії медицини в Україні С.Верхратський подає, що в 1822 р. Є.Рудиковський залишив військову службу й працював у лікарні Київського приказу громадської опіки. Тим часом за архівними

даними, його звільнено з військового відомства пізніше, 30 червня 1825 р. „Після випробування його ретельності в допомозі стражденим” з 25 серпня 1825 р. приказ громадської опіки доручив йому лікувати хворих у всіх своїх закладах²³.

У 1830 р. Є.Рудиковський перейшов до професора В.Караваєва на посаду старшого ординатора. Але вже в 1834 р. він знову повернувся до Київського військового шпиталю, де працював старшим ординатором до кінця свого життя. У фаховій діяльності зблизився з професорами медичного факультету Університету св. Володимира Ф.Цицуріним, В.Караваєвим та ін.²⁴

У 1819 р. персонал шпиталю поповнили ще два лікарі. З 27 січня в ньому став служити Василь Іванович Вернадський, а з 22 квітня – Доротей Григорович Сенаторський.

Василь Іванович Вернадський народився в 1769 р. в сім'ї священика села Церковщина Березинського повіту Чернігівської губернії, який до ліквідації гетьманства (1764) і розформування українських полків служив у них. Василь Вернадський здобув медичну освіту в Московській медико-хірургічній академії і вступив на службу в 1793 р.²⁵ Як лікар, брав участь у воєнних походах російської армії спочатку під командуванням О.Суворова, а потім М.Кутузова. Чин колезького радника одержав 26 березня 1826 р. У документах шпиталю за 1827 р. значиться як ординатор, штаб-лікар, колезький радник. За вислугу років його було двічі відзначено разовим річним утриманням²⁶, а також надано пансіон – 600 крб. на рік²⁷. У 1833 р. В.Вернадський уже статський радник, звільнений з військової служби з пансіоном і разовою видачею річної платні²⁸. Помер у 1838 р.

Доротей Григорович Сенаторський був на 20 років молодший за В.Вернадського. Він народився в 1789 р. Його батько служив дячком у селі Вільні Радомиського повіту, і Доротей з братом Василем, навчаючись у Києво-Могилянській академії, жили в бурсі „на казенних харчах”. У 1804 р. він значиться серед учнів школи вищої граматики. У 1807 р. Д.Сенаторський поїхав учитися до Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії. Під час Вітчизняної війни 1812 р. служив ординатором у Тифліському військовому шпиталі, у 1813 р. – в 46-му егерському полку, у 1815 р. переведений до Великолуцького піхотного полку. З 22 квітня 1819 р. штаб-лікар Д.Сенаторський служив ординатором у Київському військовому шпиталі. На подання головнокомандувача 1-ї армії за зразкову службу відзначений у 1825 р. чином колезького асесора²⁹. У 1829 р. поєднував службу в шпиталі зі службою в Київському арсеналі. Завершив свою діяльність у чині надвірного радника й кавалера ордена Св. Анни 3-го ступеня. Помер у 1864 р.³⁰

12 листопада 1821 р. до Київського військового шпиталю направлений Матвій Велланський. На той час він уже був лікарем з великим стажем, мав відзнаку за бездоганну службу протягом 25 років. Свою медичну діяльність розпочав ще в 1794 р. Чин колезького радника одержав уже в шпиталі – 14 вересня 1824 р. У 1826 р. підвищений до дивізійного доктора³¹. У документах за 1827 р. він значиться головним доктором і на цій посаді перебував, певно, до 1830 р., відтак цей пост перейшов до колезького радника Семена Козаковського. У 1830 р. за свою багаторічну працю М.Велланський одержав чин статського радника, на той час він уже був кавалером ордена Св. Анни 3-го ступеня.

лером орденів Св. Анни 2-го ступеня і Св. Володимира 4-го ступеня³². У 1828 – 1829 рр., очолюючи колектив лікарів, він вирішував складні завдання, що часом потребували дуже швидких дій. Так, 2 квітня 1828 р. М.Велланський разом з головним лікарем С.Барановичем і доглядачем підполковником П.Арнольдї доповідали військовому губернаторові генерал-лейтенантові Желтухїну: „... всі місця в шпиталї зайняті. На сьогоднішнє прибуття хворих – місць лишилося не більше ніж 25. Залишається колишній сиротинець. За два дні він буде готовий для розміщення хворих. Але і в цьому будинку не більш ніж 90 місць, які можуть зайняти прибулі за один день хворі”³³. З цього ж документа дізнаємося, що в сиротинці не можна розмістити хворих до встановлення вентиляції і забезпечення освітлення олією і свічками, як це було у війну 1812 р.

Минуло лише кілька днів, і персоналові шпиталю довелось вирішу-

Шпитальні укріплення після реконструкції

вати ще одне складне завдання – виділити із свого, і так невеликого колективу, групу людей для обслуговування тимчасових шпиталів на шляху пересування з Санкт-Петербурга до Києва Гвардійського корпусу. Про це повідомив 10 квітня 1828 р. керівник комісії департаменту генерал-майор Лінден. Корпус рухався через Мозир, Житомир, Чернігів і Сквиру. Головному докторові Велланському запропонували негайно вирядити до цих міст зі складу команд рухомих інвалідних рот одного офіцера, 12 рядових, пекаря і кухаря³⁴. Шпиталь мусив зібрати цю команду для відправлення до Сквири, хоч і скоротив кількість рядових до 8 осіб.

З полів російсько-турецької війни щодня прибувала така велика кількість хворих і поранених, що в шпиталь довелося запрошувати для роботи лікарів, які, судячи з їхнього віку, давно вже були у відставці. До них належав і доктор медицини, надвірний радник Іван Федорович Ризенко³⁵. Він народився в 1757 р. в сім'ї нащадків української шляхти, які віддавна мешкали на Подолі. Його батько Федір Васильович Ризенко служив у Київському магістраті райцею (радником). За свої заслуги сім'я одержала дворянство й герб „Лада”³⁶.

Родина І.Ризенка мала своє обійстя на Подолі (в парафії церкви Воскресіння Христового) і хутір на Сирці з гаєм, ґрунтами й гуральнею.

У 1766 р. І.Ризенко вступив до Києво-Могилянської академії і провчився в ній „від нижніх класів до школи філософії з гарною успішністю” (1777). У грудні 1777 р. разом з великою групою студентів, які добре вчилися й чудово знали латину, поїхав опановувати медицину до Московського генерального сухопутного шпиталю³⁷. У 1789 р., по завершенні

освіти, був направлений підлікарем до Гродна. Там він дослужився до чину надвірного радника (1805). Помер Ризенко в 1829 р.³⁸

Загалом численна родина Ризенків у кінці XVIII – на початку XIX ст. дала ще кілька лікарів. Це – Василь Павлович Ризенко (1784 – 1827) – професор медицини Московського університету, його брат Михайло Павлович (1785 – ?) – лікар, Дмитро Федорович – штаб-лікар (у 1817 р. був уже у відставці), Іван Ризенко – у 1824 р. підлікар.

У розпал російсько-турецької війни лікарі Київського військового шпиталю на чолі з Матвієм Велланським зіткнулись ще з однією проблемою – їм довелося утримувати й лікувати турецьких полонених³⁹. Для розміщення перших 136 осіб спочатку виділили будинок на Печерську, що належав дійсному статському радникові Ушакову. Та невдовзі кількість їх значно зросла. Штабс-капітан Маєвський, який відав полоненими турками, доповідав військовому відомству про те, що він збільшив кількість місць на 34 особи, „зсунувши всі ліжка, як нари в казармах”. Коли й цих місць виявилось замало, головному докторові Велланському й доглядачеві шпиталю П.Арнольдї було суворо наказано приймати хворих турків у шпитальні приміщення. Але тут постала ще одна проблема – харчування мусульман, які „не споживали приготований за положенням бульйон, а просили густу кашу з баранячим салом із крупів вівсяної, гречаної і ячної навперемінно”. І контора шпиталю задовольнила їхнє прохання.

У 1830 – 1831 рр. під час придушення повстання в Польщі Київський військовий шпиталь приймав на лікування й заарештованих повстанців. Серед них були, зокрема, помі-

Полевий шпиталь. Початок XIX ст.

щики Збишевський, Янковський, Гермод, підпоручник Чарнецький та ін.⁴⁰ Та було це вже за головного доктора Семена Козаковського. У 1831 р. статський радник М.Велланський служив у шпиталі ординатором і був представлений серед інших лікарів до нагородження цінними подарунками за участь у ліквідації епідемії холери в Києві⁴¹.

У 1822 р. до шпиталю прийшли служити два нових урядовці – лікар, надвірний радник Хоборський і аптекар, титулярний радник Діппе. Вони почали свою службу за часів воєн з Наполеоном – 1806 р. Хоборський одержав чин надвірного радника 22 січня 1821 р. Аптекар Ф.Діппе – став титулярним радником 26 серпня 1813 р. На 1827 р.

обидва й далі служили в шпиталі⁴². 19 вересня 1830 р. київський військовий губернатор генерал-лейтенант Б.Княжнін, учергове оглядаючи шпиталь, дуже несхвально висловився про стан аптеки, за яку відповідав Ф.Діппе: „...будучи в шпитальній аптеці, з величезним невдоволенням помітив у ній не лише повсюдну неохайність, але навіть і зберігання лікарських речовин не в належному порядку, а сухих трав, здається, і зовсім немає...” Діппе прослужив у шпиталі близько 13 років, вийшовши у відставку, отримав чин колезького асесора. Помер у 1850 р.⁴³.

Хоборський помер, маючи чин колезького радника, що його він отримав у рік смерті (1829)⁴⁴.

Того ж, 1829 р. померли ординатори шпиталю штаб-лікарі колезький секретар Цветков і надвір-

ний радник Карельсон⁴⁵, а в 1831 р. – колезький асесор Нечаєв⁴⁶.

У 1823 р. Київський військовий шпиталь новими лікарями не поповнювався. Звільнився зі служби штаб-лікар Самійло Форостовський⁴⁷. Щойно 10 січня 1824 р. в ньому з'явився Петро Федорович Волчанецький. 14 вересня того ж року він одержав чин колезького радника. Свою медичну службу він почав у 1800 р., отже до шпиталю прийшов уже досвідченим медиком⁴⁸, у 1827 р. йому надано пансіон – 600 крб. на рік⁴⁹.

9 вересня 1830 р. на адресу київського цивільного губернатора було одержано естафету від міністра внутрішніх справ з повідомленням, що в Саратові спалахнула епідемія холери. У зв'язку з цим скликала медична рада з чотирьох осіб цивільного й військового відомства, у її розпорядження відряджалися спеціалісти з медико-хірургічних академій, медичних відділів університетів, корпусних і дивізійних лазаретів, а на допомогу їм – ординатори, хірурги, аптекарі. Від Київського військового шпиталю наказувалося послати – протягом 24 годин – до Саратова штаб-лікаря Волчанецького й аптекарського гезеля Бурхарта з двома учнями⁵⁰. Навесні 1831 р. Волчанецький повернувся до Києва. Не маючи казенного мешкання, жив біля шпиталю в будинку вахтера Лазаренка. 9 серпня, а потім 1 жовтня того ж року головний доктор Козаковський клопотався перед військовим губернатором Княжніним про надання Волчанецькому казенної квартири. Їй йому приділили поблизу царського палацу, у флігелях якого шпиталь розмістив своїх хворих, після того як їх звільнив 46-й егерський полк. За рішенням старшого доктора шпиталю Волчанець-

кий мав лікувати хворих, приміщених у флігелі⁵¹. Архівні документи свідчать, що Волчанецький служив у шпиталі ординатором і в 1843 р., – тоді був занесений до списку осіб, яких мали представити імператорові Миколі I під час його приїзду до Києва⁵².

У 1825 р. до Київського військового шпиталю прийшли на службу одразу 5 осіб: аптекарський гезель Рот (3 лютого), штаб-лікар, колезький радник Неклашевський (30 квітня), доглядальний помічник Савич (25 травня), лікар, колезький радник Козаковський (у жовтні) і лікар, колезький асесор Скородумов (3 листопада).

Про аптекарського майстра Рота відомо лише те, що на службу він вступив у 1807 р., чин аптекарського гезеля отримав 21 листопада 1824 р., у шпиталі служив і в 1827 р. Однак у шпитальних документах за 1830 р. аптекарським гезелем уже значиться Бурхарт.

Про штаб-лікаря, колезького радника Неклашевського поки що вдалося довідатись, що на службу він вступив 1796 р., чин колезького радника одержав 11 березня 1823 р., у шпиталі служив і в 1827 р.⁵³, тоді ж за вислугу років йому надано пансіон – 600 крб. на рік⁵⁴. У списку лікарів Київського військового шпиталю (1831), представлених до нагородження за участь у боротьбі з епідемією холери, він уже не значиться.

Загалом лікарів шпиталю в розгляданий період відзначали досить часто. У 1830 р. одноразовою грошовою нагородою (800 крб.) заохочений ординатор шпиталю штаб-лікар, колезький асесор Беллерт⁵⁵. У 1834 р. за вислугу років чин надвірного радника надано штаб-лікареві Растопоровському⁵⁶ і штаб-лікареві, ординатору Бутовському⁵⁷. Учене звання штаб-лікаря за вислу-

гу років присвоєно ординаторам шпиталю Стоянову – у 1832 р.⁵⁸ і Пісоцькому – у 1833 р.⁵⁹.

Нерідко лікарів шпиталю висували на вищі посади: у 1825 р. штаб-лікаря, ординатора шпиталю призначили на високу посаду в піхотний принца Вільгельма Пруського полк⁶⁰; у 1835 р. ординатора шпиталю штаб-лікаря, колезького асесора Бутовського перевели на вищу посаду старшого лікаря до Тульчинського військового шпиталю⁶¹.

Більше відомостей пощастило виявити про лікарів Козаковського й Скородумова. Семен Федорович Козаковський на медичній службі перебував з 1791 р. Чин колезького радника одержав 31 грудня 1822 р. У 1831 р. штаб-лікар Козаковський значився старшим доктором Київського військового шпиталю⁶². Кавалер орденів Св. Володимира 4-го ступеня і Св. Анни 3-го ступеня. У 1831 р. був представлений до ордену Св. Анни 2-го ступеня за ревну службу й невтомність у лікуванні тяжкохворих на холеру.

У 1830 – 1831 рр. у зв'язку з придушенням польського повстання зросла кількість поранених і хворих у шпиталі й відзначалася висока смертність, надто серед хворих із нижніх військових чинів⁶³. Занепокоєння щодо цього висловив військовий губернатор Княжнін. У своєму рапорті на запит губернатора Козаковський пояснював, що „підвищення смертності є неминучим наслідком двох причин: властивості невиліковних хронічних хвороб і попередніх недуг нутрощів, на які нижні чини слабували ще до прибуття їх у Київський військовий шпиталь”. Результати патологічних розтинів підтверджували докази старшого доктора, викладені в його рапорті від 21 лютого 1813 р.: „... Для точного розгляду причин, з

наказу пана генерал-штаб-доктора, 17 числа... загалом були присутні 9 військових медиків, 5 осіб із померлих оглянуті через анатомічні дослідження, під час яких і виявилося, що всі вони мали органічні ушкодження... крім того, 20 числа у двох невдовзі померлих також через розтин виявлено легені в сухотному стані. Тому з певністю можна виснувати, що згадані померлі й раніше слабували на різні хворощі...” В іншому документі полкового генерал-штаб-доктора 1-ї армії Бателіна знаходимо докладний опис захворювань серед військовослужбовців, визначення чинників, що спричинюють хвороби серед солдатів: „...Збільшенню кількості хворих у тутешньому військовому шпиталі сприяли переважно епідемічні переміжні пропасниці, що лютували протягом минулого року в Київській губернії і в самому місті Києві. Ці пропасниці, найпоширеніші серед нижніх військових чинів, спричинили серйозні наслідки хвороби через ослаблення життєвих сил, травлення та плототворення й недодержання після одужання належного розпорядку та дієти, а так само внаслідок застуди, проживання у вогких і тісних квартирах і впливу інших несприятливих обставин ті ж особи зазнавали неодноразових поновних нападів пропасниці, що остаточно розладнало їхнє здоров'я...”⁶⁴

З причини переповнення шпиталю хворими й високої смертності серед них його часто інспектували. Врешті 15 липня 1835 р. розпорядженням штаб-доктора 1-ї армії, якому тоді підпорядковувався шпиталь, старшого доктора, статського радника Козаковського, визнаного нездатним повністю виконувати свої обов'язки, було переміщено на посаду ординатора, а на його місце призначено старшого доктора Дина-

бурзького військового шпиталю, штаб-лікаря, статського радника Адамовича⁶⁵.

Ще раніше усунуто з посади й головного лікаря шпиталю доктора медицини, колезького асесора Воржанського.

У першій третині ХІХ ст. до найфаховіших медиків шпиталю належали не тільки штаб-лікарі, статські радники Велланський, Волчанецький, Рудиковський, а й штаб-лікарі, надвірні радники Якович і Панухін, штаб-лікар, колезький асесор Стефані й штаб-лікарі Зинов'єв і Гриневецький. Про Стефані відомо, що він був ординатором шпиталю, лікарем 12-го класу, який повернувся на військову службу в 1829 р. з цивільного відомства⁶⁶.

За С.Козаковського до шпиталю понад штат були прийняті кілька лікарів з резервних батальйонів. 7 вересня 1831 р. став служити в шпиталі молодий лікар Василь Нечипорович із 50-го єгерського батальйону, а 9-го вересня – молодший лікар Сергій Волков з Волинського батальйону. Проте через два місяці, 14 листопада 1831 р., їм довелося терміново повернутися до своїх частин, бо армія вирушала з Києва в похід⁶⁷. Замість В.Нечипоровича й С.Волкова до шпиталю відрядили, на прохання генерал-майора Гартунга, штаб-лікаря 51-го єгерського полку Синьковського, оскільки він не міг іти в похід через хворобу⁶⁸.

У той час широко практикували прирядження військових лікарів, які служили в полках, інших військових формуваннях до військових шпиталів як задля практичного навчання їх, так і задля підсилення шпиталів при великому припливі туди хворих. Так, покликаючись на доконечну потребу подання шпиталеві допомоги, Козаковський у доповідній записці військовому гу-

бернаторові генерал-лейтенантові Княжніну просив „прирядити з резервних батальйонів Модлінського піхотного полку штаб-лікаря Міллера й лікаря Дмитрієва, які перебувають у фортеці й сами воляють узятися за лікування хворих”. Проте Михайлові Дмитрієву з 43-го резервного батальйону Литовського піхотного полку не дав дозволу на це генерал-майор Арнольдї, а Федора Міллера з Модлінського батальйону не відпустив командир дивізії генерал-майор Гартунг, бо штаб-лікар мав вирушати з маршовими батальйонами на укомплектування 6-го піхотного корпусу⁶⁹. З повідомлення у „Военно-медическом журнале” довідуємося, що штаб-лікар, статський радник ординатор Київського військового шпиталю Міллер помер у 1827 р. Певно, він усе-таки дістав призначення до шпиталю⁷⁰. Цей факт засвідчують архівні дані, згідно з якими штаб-лікар Міллер, 1773 р. народження, числився в шпиталі з 26 серпня 1826 р.⁷¹.

У грудні 1831 р. з волі головнокомандувача 1-ї армії до Київського військового шпиталю прибув лікар К.Аллебрахт. Він належав до польських ремонтних команд, що перебували в Україні. У зв'язку з польським повстанням вони всі в той час були „під наглядом”. Аллебрахт мешкав у містечку Білилівка. На підставі „височайшої волі” від 3 грудня 1831 р. полякам було запропоновано переходити на службу до російської армії. Аллебрахт погодився й прибув до Києва. 26 січня 1832 р. військовий губернатор генерал-лейтенант Княжнін на запит Військового міністерства, чи перебуває на службі в Київському військовому шпиталі лікар Аллебрахт, відповів ствердно⁷².

З листопада 1825 р. став на службу в Київському військовому шпи-

талі лікар, колезький асесор Іван Скородумов. Служив він з 1807 р. Чин колезького асесора одержав 7 січня 1825 р. У званні надвірного радника 1830 р. служив головним доктором військового шпиталю у фортеці Дмитрія, де й помер 31 березня 1831 р.

У 1826 р. на посаду головного доктора шпиталю призначено Степана Прокоповича Барановича, доктора медицини й хірургії, статського радника⁷³. Народився він у Борзні Чернігівського намісництва в сім'ї священика. Навчався в Чернігівській семінарії, потім, у 1791 – 1795 рр., – у медичній школі при Санкт-Петербурзькому сухопутному шпиталі. З 1795 р. – підлікар Балтійського флоту, з 1796 р. – служив у Ланжеронському полку, з 1800 р. – у Тульському мушкетерському полку, у 1806 р. – штаб-лікар

У шпитальній палаті. ХІХ ст.

Сумського гусарського полку. Наступного року здобув науковий ступінь доктора медицини й хірургії. Під час війни з Наполеоном – дивізійний лікар, у 1818 р. – корпусний штаб-лікар. У 1821 р. призначений головним доктором Житомирського військового шпиталю, після його закриття в 1823 р. призначений ординатором київського шпиталю. У 1825 р. відряджений дивізійним лікарем до Суздальського піхотного полку, відтак знову повернувся до Києва. У 1827 р., перебуваючи на посаді головного доктора Київського військового шпиталю, відзначений за вислугу років пансіоном – 750 крб. на рік⁷⁴. Посаду головного доктора обіймав до 1833 р., коли був призначений старшим доктором

Могильовсько-Білоруського військового шпиталю. 1838 року у „Военно-медицинском журнале” опублікував працю „Про смерть”⁷⁵.

7 грудня 1828 р. медичний департамент Військового міністерства своїм розпорядженням зобов'язав штаб-лікаря, колезького радника Серафимовича виконувати, крім своїх основних обов'язків штаб-лікаря Київського арсеналу, ще й обов'язки ординатора Київського військового шпиталю. Михайло Гаврилович Серафимович здобув освіту в Санкт-Петербурзькому медико-хірургічному шпиталі. 1805 р. брав участь у поході з армією графа Толстого до Галичини⁷⁶. У 1830 р. відзначений одноразовою грошовою нагородою (600 крб.)⁷⁷.

Очевидно, в період російсько-турецької війни 1828 – 1829 рр. до шпиталю був направлений Дмитро Лейченко. Свою службу він розпочав у 1821 р., чин штаб-лікаря одержав у 1824 р. У шпиталі виконував обов'язки ординатора. У 1831 р. за участь у боротьбі з епідемією холери був представлений до чину колезького асесора⁷⁸. Звільнений зі служби в 1833 р. з дозволом носити військово-морський мундир⁷⁹.

У 1830 р. на посаді ординатора шпиталю служив доктор медицини, надвірний радник, старший лікар Лука Богушевич. На службу вступив у 1812 р., чин надвірного радника одержав у 1827 р. На посаду ординатора шпиталю призначений у 1829 р., будучи на той час доктором медицини у відставці⁸⁰. Під час епідемії холери, перебуваючи в шпиталі, відзначився „ревною службою”. У 1831 р. був представлений до ордена Св. Володимира 4-го ступеня. У 1832 р. нагороджений половинним пансіоном – 450 крб. на рік⁸¹, а в 1834 р. – орденом Св. Анни 2-го ступеня⁸². У документах за

1843 р. він значиться статським радником і далі служить у шпиталі. Його прізвище є в списку осіб, які мали бути на зустрічі з імператором Миколою I у 1843 р.⁸³.

З 1832 р. ординатором шпиталю служив штаб-лікар, колезький асесор Кузьмич⁸⁴.

Сподіваємося, що ці короткі відомості про лікарів Київського військового шпиталю в першій третині ХІХ ст., зібрані на основі переважно архівних джерел, прислужаться справі дальшого вивчення історії військової медицини в Україні.

ПРИМІТКИ

¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (далі – ІР НБУ). – Ф.301. – Оп. 751 л. – Спр. 26. – Арк. 32.

² Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАУК). – Ф.533. – Оп. 5. – Спр. 21. – Арк. 4.

³ Военно-медицинский журнал (далі – ВМЖ). – 1827. – № 1. – С.6.

⁴ ЦДАУК. – Ф. 533. – Оп. 5. – Спр. 217. – Арк. 2.

⁵ ВМЖ. – 1832. – № 1. – С. 155.

⁶ ЦДАУК. – Ф. 127. – Оп. 1015. – Спр. 611. – Арк. 133.

⁷ Там само. – Оп. 182. – Спр. 59.

⁸ Там само. – Оп. 1012. – Спр. 1322. – Арк. 225 зв.

⁹ Там само. – Ф. 484. – Оп. 3. – Спр. 93. – Арк. 39.

¹⁰ ВМЖ. – 1823. – № 3. – С. 108.

¹¹ Там само. – 1827. – № 3. – С. 374.

¹² Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии / Под ред. Ф.И.Титова. – К., 1913. – Т. 4. – С. 154, 481; Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. 782. – Оп. 1. – Спр. 1129; ЦДАУК. – Ф. 484. – Оп. 3. – Спр. 70. – Арк. 89 зв.

¹³ ВМЖ. – 1827. – № 3. – С. 373.

¹⁴ ЦДАУК. – Ф. 533. – Оп. 4. – Спр. 188. – Арк. 5; Оп. 5. – Спр. 21. – Арк. 4.

¹⁵ ВМЖ. – 1827. – № 3. – С.373.

¹⁶ ЦДАУК. – Ф.533. – Оп. 5. – Спр. 21. – Арк. 4; Спр. 225. – Арк. 2.

- 17 ВМЖ. – 1829. – № 2. – С. 325.
- 18 Медицина в Україні: Видатні лікарі. Кінець XVII – перша половина XIX ст. Біобібліографічний словник – К., 1997. – Вип. 1. – С. 108.
- 19 Верхратский С.А. Ефстафий Петрович Рудиковский (1784 – 1851) // Клиническая хирургия. – 1985. – № 5. – С. 73.
- 20 Верхратский С.А. Історія медицини. – К., 1983. – С. 222.
- 21 Иконников В.С. Киев в 1654 – 1855 гг.: Исторический очерк. – К., 1904. – С. 136 – 137.
- 22 Верхратський С.А. Історія медицини. – С.222.
- 23 ВМЖ. – 1825. – № 3. – С. 399.
- 24 Верхратский С.А. Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине. – К., 1954. – С. 134.
- 25 ЦДІАУК. – Ф. 533. – Оп. 5. – Спр. 21. – Арк.4; Сытник К.М., Стойко С.М., Апанович Е.М. В.И.Вернадский: Жизнь и деятельность на Украине. – К., 1984. – С. 14.
- 26 ВМЖ. – 1827. – № 2. – С. 322.
- 27 Там само. – № 3. – С.373.
- 28 Там само. –1833. – № 1. – С. 171.
- 29 Там само. – 1825. – № 2. – С. 272.
- 30 ЦДІАУК. – Ф. 533. – Оп. 5. – Спр. 21. – Арк. 4; Ф. 1711. – Оп. 1. – Спр. 120. – Арк. 37 зв.; Державний архів м.Киева (далі – ДАМК). – Ф. 338. – Оп. 7. – Спр. 25. – Арк. 492, 501; ІР НБУ. – Ф. 301. – Оп. 751 л. – Спр. 89.
- 31 ВМЖ. – 1826. – № 2. – С.145.
- 32 ЦДІАУК. – Ф. 533. – Оп.5. – Спр. 21. – Арк. 4; Оп. 4. – Спр. 188. – Арк. 5.
- 33 Там само. – Оп. 5. – Спр. 199. – Арк. 2.
- 34 Там само. – Спр. 199. – Арк. 13.
- 35 Там само. – Спр. 225. – Арк 8.
- 36 ДАКО. – Ф. 782. – Оп. 1. – Спр. 9839.
- 37 ІР НБУ. – Ф. 301. – Оп. 751 л. – Спр. 26. – Арк. 19.
- 38 ВМЖ. – 1829. – № 1. – С. 316.
- 39 ЦДІАУК. – Ф. 533. – Оп. 5. – Спр. 220, 257.
- 40 Там само. – Спр. 720. – Арк. 24.
- 41 Там само. – Оп. 4. – Спр. 188. – Арк. 5.
- 42 Там само. – Оп. 5. – Спр. 21. – Арк. 4.
- 43 Там само. – Спр. 449. – Арк. 28.
- 44 ВМЖ. – 1829. – № 2. – С. 312.
- 45 Там само. – № 1. – С. 316.
- 46 Там само. – 1831. – № 3. – С. 446.
- 47 Там само. – 1823. – № 2. – С. 288.
- 48 ЦДІАУК. – Ф. 533. – Оп. 5. – Спр. 21. – Арк. 4.
- 49 ВМЖ. – 1827. – № 3. – С. 374.
- 50 ЦДІАУК. – Ф. 533. – Оп. 5. – Спр. 511. – Арк. 1 – 2.
- 51 Там само. – Спр. 838. – Арк. 1 – 3.
- 52 Там само. – Ф. 442. – Оп. 793. – Спр. 155 б. – Арк. 150 зв.
- 53 Там само. – Ф. 533. – Оп. 5. – Спр.21. – Арк.4.
- 54 ВМЖ. – 1827. – № 3. – С. 374.
- 55 Там само. – 1830. – № 3. – С. 426.
- 56 Там само. – 1834. – № 3. – С. 720.
- 57 Там само. – № 1. – С. 18.
- 58 Там само. – 1832. – № 1. – С. 150.
- 59 Там само. – 1833. – № 2. – С. 334.
- 60 Там само. – 1825. – № 1. – С. 124.
- 61 Там само. – 1835. – № 1. – С. 178.
- 62 Там само. – 1832. – № 2. – С. 308.
- 63 ЦДІАУК. – Ф. 533. – Оп. 5. – Спр. 720. – Арк.24.
- 64 Ляпин-Долинский А.Д. Материалы к истории возникновения и развития Киевского военного госпиталя (за 1860 – 1900). – К., 1946 (рукопис).
- 65 Там само.
- 66 ВМЖ. – 1829. – № 3. – С. 438.
- 67 ЦДІАУК. – Ф. 533. – Оп. 5. – Спр. 843. – Арк. 7, 12, 15.
- 68 Там само. – Спр. 923.
- 69 Там само. – Спр. 843.
- 70 ВМЖ. – 1827. – № 3. – С. 374.
- 71 ЦДІАУК. – Ф. 533. – Оп. 5. – Спр. 21. – Арк.4.
- 72 Там само. – Ф. 533. – Оп. 5. – Спр. 919. – Арк. 1 – 13.
- 73 ВМЖ. – 1826. – № 2 – 3. – С. 338; № 4. – С. 140.
- 74 Там само. – 1827. – № 3. – С. 373.
- 75 Медицина в Україні. – С.26.
- 76 ЦДІАУК. – Ф. 533. – Оп. 5. – Спр. 253. – Арк. 1; ДАМК. – Ф. 338. – Оп. 7. – Спр. 8.
- 77 ВМЖ. – 1830. – № 3. – С. 429.
- 78 ЦДІАУК. – Ф. 533. – Оп. 4. – Спр. 188. – Арк.5.
- 79 ВМЖ. – 1834. – № 2. – С. 185.
- 80 Там само. – 1829. – № 2. – С. 317.
- 81 Там само. – 1832. – № 2. – С. 317.
- 82 Там само. – 1834. – № 1. – С. 181.
- 83 ЦДІАУК. – Ф. 533. – Оп. 4. – Спр. 188. – Арк. 5; Ф. 442. – Оп. 793. – Спр. 155 б. – Арк. 150 зв.
- 84 ВМЖ. – 1832. – № 3. – С. 472.